ՇԱԲԱԹԱԳԵՐԻ ԳԻՆԸ,

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Յոնարքագրության բաժանորդները պիտի գինն այս հասցեով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянскаго Газета „Мшакъ".

Թիֆլիսում կարելի է առաքագրվել խմբագրատան մէջ (Արծրունու տան) և պ. Դաստուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ.

Ժամանակ յայտարարութիւն տպել առաջը պիտի վճարէ 10 հատարկակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվանին Հայերէն, Թուրքերէն, Պարսկերէն, Ֆրանսերէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կօմմօպօլիտութիւն.—Ներքին տեսութիւն։ Հայոց Թաղերն։ Դամակ Ղուալթայ։ Նիկոլի լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Դամակ փաթիլից։ Դամակ վիէննայից։—Թատրոն։ — Առևտրական։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Պատենագրութիւն (վերջ)։

Խնդրում ենք այն մեր բաժանորդներից, որք մինչև այժմ „Մշակի" այս տարվայ վերջ վճարած չեն, ուշադրիլ խնդրագրութեանք իրանց բաժանորդագրեան վրայ։

ԿՕՄՄՈՊՈԼԻՏՈՒԹԻՒՆ

I

Հայտ վաղուց բան է յայտն առնել, ժողովրդին լուսաւորել և մի և նոյն ժամանակ բառական հմտութիւն չունենալ այս կամ այն բաղխ միաքը և նշանակութիւնը անգամ հասկանալու։ Հայտ վաղուց է գուլա գալով գրականան ասպարիզը, պատրաստակ չը լինել լսագրողի պաշտօնը խղճմտարար կատարելու համար։ Աղքատից հետևում է անգամ գոռ հասաւելութիւններ և անչափ ոչնչութիւններ... Ապահից գուլա է գալիս որ ինքն գրողը հասասա ուղղութիւն չունենալով, մոլորեցնում է և ընթերցողներ։ Աղքատից է ծագում այն ծիծաղելի երևոյթը որ մենք մի մարդ նշանակութիւնը ծչդութեամբ չը հասկանալով, վեց ամիս սորանից առաջ այս կամ այն գազաթար վիսասակ էինք հանդուրժ, իսկ այսօր հանդուրժ ենք նոյն գաղափարն օգտակար և յարգելի...

II

Այդ տեսակ գիտական գաղափարներից մինը կօմմօպօլիտութեան գաղափարն է, որ ինչպես և շատ ուրիշ գիտական—հասարակական մտքերը, շատերը մերթ բան նշանակութիւն չը հասկանալով, միասակաց են անդամնում և մի հարկ (որ միշտ յայտնել է խորին ոգիտաբեռնը) իրանց անհնազանդ պարտաւորութիւն են համարում Հայհոյել—միայն նրա համար որ չեն հասկանում...

Այդպես էր ընթանում մարդկութիւնը իր պատմական ամրողջ ընթացքում—նա Հայհոյում էր այն ամենը, որ մտաւորապես անպատրաստ լինելով, միշտ չուներ ըմբռնելու և հասկանալու...

III

Մերթ ասելով ժ ժ ի շ կ ն պիտի հասկանամ՝ ազէատ, իր գիտութեան անհոգ, անեղծ մարդ, մերթ ասելով լ ր ա գ ր ո ղ, ես պիտի հասկանամ՝ անընդունակ, առաջադիմութեան անծանօթ, Ծոյլ, յետադէմ էակ։ Մերթ ասելով պ ա շ ա ն ե ա յ ն, ես պիտի հասկանամ՝ անշարժ, խաւարասէր անձն...յ, ինչպես կան անպիտան բժիշկներ, կան և օրինաւորներ, եթէ կայ ազէատ լրագրագիտ, կարող է լինել և բարեխիղճ, եթէ զանգուած են անշարժ և խաւարասէր պաշտօնեայք, կը գտնվին և շատ լուսաւորվածներ...

Կամ մերթ կ դ ե ր ա կ ան խօսքով ես իրաւունք ունեմ ինքդ մարդին յետադիմեան դասակարգ։ Մերթ հ ա ն դ ո պ ե տ ա կ ան ը պիտի կարծի որ բոլոր միապետականները անպայման անձներ են, իսկ մ ի ա պ ե տ ա կ ան ը պիտի նոյնը ասի հանրապետականի վրա, ինչ ուրիշի համոզմունքը և ուղղութիւնը անպատճառ պիտի ընդունենք մեր կողմից...

IV

Ինչ ուրիշն կօմմօպօլիտ ասելով մենք պիտի անպատճառ ընդունենք այդ գաղափարը հնասակար կողմից, ինչի պիտի հասկանանք անհնին, վայրկեվից կօսմօպօլիտ և ոչ թէ արհաւոր, հասուտ համոզմունք ունեցող...

Կօսմօպօլիտ բառով գիտական սերմինների անտեղեակ անձինքը առհասարակ հասկանում են այնպիսի մի անձնաւորութիւն, որ իր օջախը թողած կամենում է օգնել ուրիշին, իր հայրենակիցները, իր ազգութիւնը արհամարհելով, մտածում է ամրողջ մարդկութեան վրա....

V

Մենք չենք հերքում որ այդ տեսակ անհնին, վայրկեվից կօսմօպօլիտներ կան, ինչպես և մենք ուրանում որ կան լրագրագիտներ, պաշտանեաները և այլ որք արժանի չեն այդ կոչման, որ կան հանրապետականներ որք միասասար են, կամ պատահմանին հղկականներ, որք խառնարար են....և այլն

Բայց մի և նոյն ժամանակ պէտք է խոստովանենք որ վերև յիշված կօսմօպօլիտը արժանի է չ ե ս այդ անուան։ Մ ե ր և նկարագրած կօսմօպօլիտը ոչ թէ կ օ ս մ օ պ օ լ ի տ է, ոչ թէ միասակաց է, որպես անհնին կօսմօպօլիտ, բայց և անպէտ է, որպես մարդ։

Նրա ուղղութիւնը ոչ թէ միայն անհնին է և վայրկեվիսդ, բայց և բոլորովին հակառակ կամ է ձշմարիտ կ օ ս մ օ պ օ լ ի տ ա ե ն ը։

VI

Հշմարիտ կ օ ս մ օ պ օ լ իտ ուն թէև աչքի առաջ ամրողջ մարդկութեան նրբանկութիւնը, բարձր է դասում մարդկութեան նրբանկութիւնը քան թէ մի ազգութեան գոյութիւնը,—բայց նոյն իսկ այդ պատճառով երբէք չէ կարող արհամարհել անհատականութեան նրբերը։

Հշմարիտ կօսմօպօլիտը ասում է՝ ես պիտի ձգտեմ ընդհանուր մարդկութեան երջանկութեանը, իսկ մարդկութիւնը կազմված լինելով առանձին անհատներից, որք են ազգութիւնները, ես պիտի իմ բոլոր ջանքս նուիրեմ նրան և առաջ մարդկութեան մասնաւոր անձանցների (ազգութիւնների) բարելաւութեանը։ Բայց որովհետև ես չեմ կարող բոլոր ազգութիւններին օգնել, ես ի՛ օգնեմ միայն մի ազգութեան, այսինքն այն ազգութեանը, որին ես ինքս պատկանում եմ...

Օգնել մի ազգութեան, Ծառայել ինձին,—նշանակում է օգնել և Ծառայել ամբողջ մարդկութեանը, որովհետև այն ազգութիւնը ամրողջ մարդկութեան կազմվածքի մի մասն է։

VII

Եթէ ձշմարիտ կօսմօպօլիտը աչքի առաջն ունի ընդհանուր մարդկութեան օգուտը, նա չէ կարող ցանկանալ որ մարդկութեան մի մասը, այսինքն այն ազգութիւնը որին նա իր Ծագման պատկանում է, հրամարվելը իր ազանձնական իրաւունքներից, իր անհատական կեանքից,—որովհետև մի ազգութիւն թուլանալով և անհետանալով միասում է իր անհետ Ծառայել ամբողջ մարդկութեանը։

VIII

Հշմարիտ կօսմօպօլիտութիւնը նայում է մարդկութեան վրա, որպէս մի մարմնի վրա, որ բաղկացած լինելով զանազան, այլ և այլ գործակատարութիւնը ձեռք է բռնում ամբողջութեան նպա գոյութիւնը։ Հետևապէս չէ այն ժամանակը, երբ որ երկրի երես կրում, որ մահմեդականութիւնը, ինչպես որ նուազել էր արեւելքը, չասրածէ իր իշխանութիւնը արևմտեան մեծ մասի վրա։ Մահմեդականները արդէն տիրել էին այն երկիրներին, ուր քրիստոնէութիւնը արմատացած էր արդէն շատ դարեր։ Առաքեալների երկիրները՝ Կորնթոսը, Եփեսոսը, Աթենքը, Նիկոմիդիան և Աղբիանոսների արդէն Տնազանդել էին նոցա իշխանութեանը։ քրիստոնէութեան օջախը, Փրկի փեղմանը, Պալեստինը և Նրուսաղէմը Նոյնպէս նուաճած էին։ Նոքա վերջ դրին յանուց կայսրութեանը և իւրեանց մարգարէին նուիրելին Սուրբ Սոֆիայի տաճարը, ուր հանգար տարի փառաւորում էին Քրիստոսի անունը։ Մահմեդականները իւրեանց յաղթութիւնը հաստատելու համար յաղթութիւնը հաստատելու համար յաղթութիւնը հաստատելու համար

մասիցից, թւրաքանչիւրը պիտի առանձ ձնայ, որ ամբողջ մարմնին էլ առանձ լինի...

Կասնայոյիատեղեան ուսումնարանների և անհատական սկզբից:

Ներկայումս մարզկոթեղեան երկաթնուղիները աչքի առաջին անելով, կասնայոյիատեղեան ծրագրերի մէջ ընդհանրապէս, գուցե զգալի իր դասընթացքների մէջ ազդեցիկ սկզբից, նա նպաստ է մարզկոթեղեան վրա ազդեցութեան կէ սկիզբ:

Ուրեմն պրան կը բաւական կասնայոյիատեղեան ամէն ազդեցիկ մէջ, պրան կը ծգտի իւրաքանչիւր ազդեցիկը, ուրեմն կը շահի և ամբողջ մարզկոթեղեան:

ՆԵՐԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱԶՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Հայոց թատրոնը Թիֆլիսում տաս տարից աւելի գոյութիւն ունենալ չհայ, մինչեւ պիսի Տաճկի այն եզերացրած քեանը, որ նրա գոյութիւնը տեւերով է մեր ժողովրդի պահանջներին համարս Ձենք կարծում:

Բայց պրատեմներնրին մենք տեսնում ենք մի շատ անմխիթար երեւոյթ ։ Հիրին ժամանակ Հայոց թատրոնի ներկայացումներին շատ տաքտ. Տանդեսականներ են լինում, և որպէս յուսալ ենք ներկայացողները երբէք այսքան մեծ կրած չեն, որքան այժմ: Ինչով մեկնենք այս երեւոյթը: Ժողովրդի տառապեցնել,—չենք կարծում, որովհետև նրան ժողովրդը տառն էր զեպի թատրոնը, նա սրտէն փոգուց պիսի ցոյց տար այդ տառապեցնելը:

Ժողովրդը սերում է միշտ նորոգելու Բ.աքին ժամանակները Հայոց բեմը ինչեր էր երեւոյթ նորոգելու եր ներկայացուցչ: Փոյթ չէ ինչ էին ներկայացուցչ՝ «Հ ո ւ ս ո ւ ա ն ի կ» «Պէշտ բ» թէ ուրիշ բան: Ս ր ա ժ ո ղ ո վ ր դ ի թէ ձայնի զորացաւ, թէ արհեստական պիտոյքները ընդարձակիցան:

Ժողովրդը սեսաւ բեմի վրա Պ է ա ծ ն ե բ ն, Հ ա ր ու թ ի ւ ն ն ե բ ն և այլ նման մեծերի, Յանօթ. իրական կեանքից վիրցած տիպերին...Նա հետաքրքրութեամբ կինգանի, Յանօթ, սրանին մեծերի տիպերին, նրանց թեմերին և կեանքին բեմի վրա: Մինչեւ նրան կարող էին Ս ր ճ ի կ ն ե բ ը և Հ ո ւ շ ա ն ի կ ն ե բ ը նոյն չափով հետաքրքրել ինչպես առաջ...

Հշմարիտ է որ մեր դիլուսանական խումբը գոյեցել ջանք է գործ դնում և թատրմանական պիեսներ տալ, բայց չէ կարելի ասել որ թատրմանական պիեսների ընտրութիւնը միշտ այդոդ է լինում:

Ինչպես չը համարել Հ. Լիլլերի «Բ.աղալ.նը» անուն պիեսի թատրմանական միս լիովին է նրան մեր բեմի վրա ներկայացնելուն: Բայց մի և նոյն ժամանակ ցաւելով պիտի ասենք որ այդ տեսակ բարձր արշեստական գրվածների բեմի վրա մեր հասարակութիւնը չէ գնահատում:

Նոյնի Հ.Լիլլերի ու Հ.Կիպպիլի գրվածները մինչև անգամ Ռուսաստանի մայրաքաղաքների բեմի վրա ներկայացած ժամանակ, Հոգալվերը գոհացել չէր է լինում, նրանք վերջը գոհացած է, բան մի միջը, — որ մեզ որ մեզմեսի երանը այդոդիին: Բ.ՀՀ-ռուսահնդիին. Մենք յայտնում ենք մեր կասպիսել Համակրութիւնը այդ տեսակ թատրմանական միտիւնների, և Համոզված ենք, որ նրանց ներկայացնելով աւելի Հանդիսականները կունան մեր գեղասեսները որ նրանք Հայ ազգի գաղան պիեսները և կամ միշտ մի և նոյն ժ-գեղերները, ինչպես «Պատաւնեբուն խրատ» և այլն:

Յանկարծ կը լիներ որ մեր գեղասեսները, սարսիպ այն ամէսներին, երբ չէն ներկայացնում, աշխատէին բարգմանել կամ թարգմանել ու տալ եւրոպական և ռուս բեզգերատուների այնպիսի պիեսները, որը երանց ժամանակակից բոլորովին ընդհանուր բնդհանուր կ ր ն ա կան նիւթ ունեն և կարող են վերարեկել առհասարակ ամէն մարդկային հասարակութեան ու ազգութեան և պատկաներ նա

ՆԱՄԱԿ ԴՈՒՐԱԳԻՑ

Աջեհաները «Մշակի» 2-դ համարին մէջ Ջ...ց Ս...ի ճանապարհորդութեան նկատմամբ մի նոր տեղեկութիւն էր տալած: Շնչաց «Մեղադիս» զրուած մի նամակ ոգ մասին բացատրութիւն կպահանջէր, իսկ այդ մասին իմ վերջնագ տեղեկութիւնը յայտնելու տարիք ստացել:

1867 և 68 թուականներին Երեւանց Հայոց դպրոցին պատուիրեան ի ուշադրաւութեան գոհասած էր. Ա.ղ. քաղաքի կիման ինձ վստահց: Բժիշկների խորհրդով վայոց Ձորի (այժմ Գերեզմանիոյ) Հանդստեան ջրերը գնալի, ուր ես մայ մանակ մնալէն յետ. Նոյն գատաի Մալչիա գիւղի տէր Ա...ի տանը տեր միացի, որպ որդին երեւանց Հ. գալոցի աշակերտ էր: Մեռս սարին տրձակուրդի ժամանակ նորէն գանձեցայ տէր գոյեցն է գնում Ոդեստից, այն ինչ մայրաքաղաքին կից լավատարած և պտղաբեր գաւառը անմշակ կից լավատարած և պտղաբեր գաւառը անմշակ մնում էր: Ազատան ցոյց կտայ թէ արդեօք մի տերութիւն կարող է ոտի կանգնել իր անկման միջոցին, թէ Բուլղարիայի մահմետական տերութիւնը այնպէս պէտք է կործանուի՞ որպէս քրիստոնեականը, իր վարչական պատասխանել: Եւրոպայի անդորրութեան համար այդպան վտանգաւոր չէ տաճկաստանի նոնամանելը որ և իցէ օտար տերութեան, քան թէ նորա ծայրագոյն քայքայիչը և ներքին լուծումն (Դաս. ժ. եր. 47—54)

«Մալչիան Մամուտը, ասում է Մշտալեն, իր երեսասպետութիւնը անցրեց փակուած հարեմի մէջ, մի քանի մալեաների և կանանց շրջանակը. նա չկարէ ոչ մի երջանկութիւն լիզուս, ոչ մի գիտութիւն, և ուսել էր միայն քարանը: Այդ վեցամի մէջ, 23 տարեկան հասակումը ապատոլութիւնը նորան բոլոր ախարը տանց. ապատոլութիւնը բոլոր պահանջներին գիջանելուց յետոյ, նոցա իր հարպատ եղաւորը գահոյս ելաց, նա սպ.ռա. Նոսաս. Դորա թագաւորութիւնը նշանաւոր է նորանով, որ սորա օրով քրիստոնեայ ազգերը զարձնել և տոպ առնուլ սկսեցին: 18 տարուայ թագաւորութեան ժամանակ փորձ տանելց նորան, որ չէ կարող չարունակել իր թագաւորութիւնը հին հատատուածքների միջնորդութեամբ, թէ նա պատրաստ է, փոխնիր մէջ ձգելով իր իրանութիւնը և կեանքը անգամ, փոխել այդ միանգամ. այդ պատճառին նանձնելու համար, նորան պէտք էր կործանել տերութեան մէջ գտնուած բոլոր հակառակորդ ուժերը, նորան պէտք էր առաջ հարձել երկրի և ապա նոր չնչնամեք կատարելու: Նա իմաստութեամբ և հաստատուն կամքով կատարեց առաջինը՝ ջրոցքան ու ընդմիջեց անելով եղիչար զորքը, բայց թոյլ գանձեցաւ և չը կարողացաս գլուխ բերել երկրորդը: Իր ազգի մէջ Մուլթան Մահմուտը ոչ մի մարդ չը գտաս, որ նրան կարողանար գործ տալ այդ նորաձեւութեանց մէջ. գժտաց է երեսկայել, որքան սորին էր արեւելքում կրթութեան առաջնորդ. սակայն, որ գրել կարող գիտէ, արդէն ուսումնական չը համարվում, քարձր պատճենների մեծ մասը իւրեանց նամակները ուրիշներին էին կազում տալիս. բացառութիւն միայն այն մարդիկ էին կազմում, որոնք ներսպասում էին սաացել իրանց կրթութեան, գրքա ապագայում մեծ նշանակութեան կասնան: Մալչիան Մահմուտը ցանց այդ սերմերը, բայց նորան վիճակած չէր քաղել նոցա պտուղները: Մեռած էր ուրեմն գիմել օտարազգիների գործակցութեանը, բայց Ջանկասսում ամեն քան կասկածելի է, ինչ որ օտարներին է առած գալիս: Ջանիկ կարողով է ընդունել եւրոպացոց գերազանցութիւնը գիտութեան, տարատեսակ զօրութեան կազմակերպութեան, բայց մի մարդկային կարող է հասասալ նաև մարուել տանելին, նա այդ կրել ը ըսքանկ կարող չէ. կրծքն է տրա պատասխան. իսկ հետևանքը այն է՝ որ եւրոպացիներից նոքա միայն միամիտ են Ջանկասսանում, որոնք չանձին են առնում ճնշարկուել ամեն տեսակ անկասսանութեանց. և սահմանները եւրոպացիներից Ջանկասսան են ըստ մեծի մասին գասագիրչերի խորհուրդներին, որոնց համար բերալի է Ղալաթիայի բազերը ուսնասց երկիր է:

Երբոր Պետրոս մեծն նորաձեւութիւնները մտծացնելու ձեռնամուխ եղաս, նրան պայսէ ոչ ոք չգիտէ թէ ինչ է անցանում Ռուսաստանում, հետևանքները միայն զոյց տուին այդ ձեռնարկութեան նշանակութիւնը, այդ վիճակի մէջ չէր Ջանկասսան ու ինքը նրանից շատ հեռու էր: Նա ուզում էր ստանալ իր ազգի համար այնպիսի նորաձեւութիւններ, որոնք կարող գնել և ի վարձ այս աշխատանց խոստացաս. Նորան իր Ծախսով դրկել բարձրագոյն դպրոց: Իսկ պ. Ց-Քարպանեանը, իր ցանկութեան մասին կասպարումն այս կէտին մէջ տեսնելով ցնդունեց Ջ...ցի առաջարկութիւնը, իսկ քահանայից, Ս. ...ը ընդդիմ. կաս աւելի քան է. սակ հրամայեց մանկալ պ. Ց-Քարպանեանի հետ և օգնել նորան գլխաւորապես երեք բանի մէջ—արձանագրութեանց կարգալու դժուարութեանց (որոն մի երկու քահանայքն ալ խիստ վարժ էին) ամէն մի միշատակարանի վրայօք պատճառն աւանդութեանց տեղագրելուն և ճանապարհներին առակ. Նորդ երկուսն մէջ, երբոր իրանց երկրումն.

Ուրիշն տեսիլ, նոյն իսկ Մաղաքինացը կնոջ օգուտ չերեից այս ձեռնարկութեանը, որուն վրա Ս. Ջ...ցը էր տիրերին ճանապարհ գցելու առանձին ցանձնաժողովական նամակ էր գրած: Նա չտանում էր չորս ձիատ մինչև գործքի վերջին այդ երեք անձանց հետ մանգալու: Ամսոյ վերջ Թաղատրաց չերիները, որոնք փոշենուս. սակ ծախկասած էին, նա իջքը եր բոնած մշակների հետ բոց արաս և ինքն տեղագրեց նորանից: Իսկ ինչ որ վերադրումէ այս ճանապարհորդութեան ծախսին, գա ամենքին հասկանալի է: Ամենկոգջն մոլորվի մարդկն էին.

Այս թէ ոմբեր են եղած վայոց Ձորի ճանապարհորդքը:

Արդ՝ Հասկնալ բանի այս խնդութեան, Հայելով որ Ս. Ջ...ցի ոտքի վայոց Ձորի Հողին անգամ չդպչելուն. նա՝ ասում է «այս ինչ տեղ այսպէս երեսիս վրա անկաց լաց էլայ. այն ինչտեղ պիս պէտ արեցի և այլն». Սակայն մեր պատմածը երկու անգամ երկաս՝ չորս լինելուն պէս է: Մեր պատմած արկան Հայելուն է, որ ոչ թէ 10 կամ 20 մարդկը, այլ ամբողջ գաւառից վկայվում էր Ս...